

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ: ЗБЛИЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

«Європа - за словами шведського юриста Е.Анерса, - представляє собою в географічному плані невеличку ділянку суші величезної євразійської території. Але правотворчість на цій обмеженій ділянці землі вплинула на мотивацію створення правових норм, на їх форми та зміст майже у всьому світі. Як правило, цей вплив мав вирішальне значення для кожної країни»[1].

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. Європейське право з більшою силою починає впливати на внутрішнє право європейських країн, що обумовлено заснуванням Європейського Співтовариства. Україна прагне до рівноправного членства в Європейському Співтоваристві. На шляху реалізації цього прагнення в 1994 році між Україною і ЄС була підписана угода про партнерство і взаємодопомогу [2], відповідно до якої, Україна зобов'язалася привести своє законодавство відповідно до Європейських стандартів. Кримінальне законодавство України є невід'ємною частиною національного законодавства і тому, його, адаптація до європейського права відіграє важливу роль при виконанні умов угоди.

Кримінальне право європейських держав зближається по ряду факторів та характеристик і ми пропонуємо розглянути один з напрямків цієї гармонізації, а саме - гармонізація джерел кримінального права. Для дослідження візьмемо обрані джерела кримінального права Великої Британії, Франції та ФРН саме тому, що вони є засновниками основних правових систем світу і найбільш яскраво характеризують їх. Також розглянемо, наскільки джерела українського кримінального права відповідають європейським стандартам.

У сучасній Англії основними джерелами права, у тому числі і кримінального, є статuti і судові прецеденти, деhto виділяє таке джерело як думка вчених. Важливу роль також відіграють конституційні акти, наприклад, Біль про права, який установлює деякі основні принципи кримінального права. По визначенню англійського юриста Кенні, кримінальне право Англії «представляє собою конгломератну масу правил, заснованих на найдавнішому праві Англії, модифікованому і розвитку авторитетними знаннями суддів, протягом великого історичного періоду значно розширеного законодавчими актами парламенту, видаваними для задоволення потреб часу» [3].

Історія свідчить про те, що головним джерелом англійського права, майже з ХІІ ст. був судовий прецедент. Але, починаючи з ХVІІІ ст., у зв'язку з розвитком інституту прав людини, статут починає відігравати більшу вагому роль. Демократизація кримінального законодавства призвела до того, що дія прецеденту була значно обмежена. Так, у 1972 р. рішенням Палати лордів було встановлено, що суди не вправі встанов-

лювати кримінальну відповідальність за нові діяння чи розширювати вже існуючі складні злочинів. Ця прерогатива стала належати лише Парламенту. Прецедент можуть створювати лише Палата Лордів, Верховний та Апеляційний суди, магістратські суди втратили таку можливість. Але суддям надано право тлумачити кримінальне законодавство, що часом приводить до повної зміни його значення. Тому прийнято говорити, що судовий прецедент і парламентський акт існують як два рівноправних, тісно взаємодіючих джерела права, і існування одного немислимо без іншого.

Крім статутів, джерелами карного права Англії є підзаконні акти, видавані різними урядовими органами в порядку доручення, даного парламентом (делеговане законодавство). Різниця між законом і урядовим актом, вважають англійські юристи, для юриспруденції несуттєва, оскільки, і той і інший однаково встановлюють обов'язкове правило.

Характерним для кримінального права Англії являється те, що воно залишається повністю не кодифікованим, але спроби по кодифікації робилися неодноразово. Так, перша спроба відзначена в 1849 р. Вона завершилася підготовкою двох законопроектів: злочини проти особи і про крадіжки (1853 р.). Наступні почалися у 1878 - 1880 р., результатом цієї роботи було створення цілого ряду законопроектів. У 60-ті роки була спроба створити єдиний КК для Англії й Уельсу. З 1980 р. серйозні роботи зі створення проекту КК велися Підкомітетом по кримінальному праву спілки державних викладачів права. У 1989 р. був опублікований остаточний варіант проекту КК, який так і не вступив в дію. Таким чином, англійське кримінальне право характеризується надзвичайною запутаністю джерел, що досягли тієї межі, що навіть фахівцям важко орієнтуватися в цьому лабіринті. За даними англійського юриста Гардинера, в Англії нараховується більш 300 тис. записаних судових актів, близько 42 томів парламентських актів і близько 100 томів підзаконних актів делегованого законодавства [4].

Головна відмінність між континентальною та острівною системами права є джерела права. Так, до джерел кримінального права Франції варто віднести конституційні норми, Кримінальний кодекс, інші кодифіковані і некодифіковані кримінальні і некримінальні закони, підзаконні акти, а також міжнародно-правові норми. Конституція закріплює основні принципи кримінального права.

З 1 березня 1994 р. у Франції діє новий Кримінальний кодекс, прийнятий у 1992 р. Прийняття нового КК ознаменувало перехід Франції на якісно новий рівень розвитку кримінального права, для якого пріоритетом стають загальнолюдські цінності, примат міжнародного права над внутрішньодержавним, суворе додержання принципу законності, адекватність заходів боротьби з найбільш небезпечними злочинами сьогодення.

Кримінальна відповідальність за цілий ряд провин передбачена і в інших кодексах - Дорожньому, Земельному, Лісовому, УПК. Норми про кримінальне покарання містяться також в окремих законах, що не ввійшли ні в один з кодексів. Наприклад, Закон 1966 р. про комерційні това-

риства, Закон 1983 р. про азартні ігри, Закон 1984 р. про діяльність кредитних установ і про контроль за ними та ін. Вони призначають покарання за здійснення злочину у відповідній сфері.

Ще одним джерелом кримінального законодавства Франції є міжнародні договори. Конституція (ст. 55) і новий КК закріпили принцип примата міжнародного права над внутрішньодержавним. Згідно з ними у КК включені норми про відповідальність за злочини проти людства, про незаконне поширення наркотиків, катування, викрадення транспортних засобів і ін.

Формула «*nullum crimen nullum poena sine lege*» (немає злочину, немає покарання, не зазначеного в законі) тлумачиться розширювально в частині законодавчого закріплення кримінальних діянь. Під законом у даному випадку слід розуміти не тільки закон, але і підзаконні нормативно-правові акти. Безумовно, система джерел кримінального права строго ієрархічна. Верховенство мають норми Конституції і КК, потім ідуть норми законів і підзаконних актів.

Велике значення для судової практики мають рішення по кримінальних справах Касаційного Суду Франції. Хоча судова практика і не входить в систему джерел кримінального законодавства, нерідко вона створювала правові норми. Так, до прийняття нового КК карне законодавство Франції не знало інституту крайньої необхідності, однак фактично, завдяки рішенням Касаційного Суду, такий інститут був введений у практику.

Джерелами кримінального права Німеччини є: Конституція ФРН 1949 р., КК ФРН 1871 р., спеціальні федеральні кримінальні закони, карне законодавство земель, іноземне кримінальне законодавство. Особливістю кримінального законодавства ФРН є його неповна кодифікація. Поряд із Кримінальним кодексом існують і численні некодифіковані кримінально-правові норми, що містяться в різних законах. До додаткових кримінальних законів відносяться Закон про відправлення по справах неповнолітніх від 4 серпня 1953 р., Закон про порушення суспільного порядку від 24 травня 1968 р.

Основний закон ФРН (1949 р.) закріплює ряд кримінально-правових принципів: неприпустимість зворотної дії кримінального закону (ст. 103); неприпустимість багаторазового покарання за те саме діяння (ст. 103); згідно ст. 102 Основного закону страта в Німеччині скасована. Як джерела кримінального права Німеччини необхідно розглядати і кримінальні закони земель.

Прецедентне право не є джерелом карного права Німеччини. Однак юридична наука і практика користуються дефініціями деяких правових понять і категорій, сформульованими Верховним судом Німеччини. Так, професор К. Лакнер, коментуючи КК, пише: «Крім випадків встановлення чи посилення кримінальної відповідальності, аналогія в кримінальному праві неприпустима» [6]. Тієї ж точки зору тримається і Р. Давід, який затверджує, що норма, закріплена постійною судовою практикою є рів-

нозначною нормі, встановленій законодавством [7]. Підзаконні акти не є джерелами кримінального права.

Висновки: У другій половині ХХ ст. відбулося зближення таких правових систем, як романо-германської та англосаксонської. Таке зближення характерне і для джерел кримінального права. Однією з точок зближення є ставлення до кодифікації законодавства і чільної ролі закону. Як ми зазначили, в Англії відбулося декілька спроб кодифікувати кримінальне законодавство і сьогодні в Англії працює комісія по його уніфікації. У Франції та Німеччині вже кілька століть діють кримінальні кодекси, але кримінальне законодавство цих країн не повністю кодифіковано. Стосовно України, то її кримінальне законодавство є повністю кодифікованим, а в ст. 3 проекту КК України навіть зазначено, що закони про кримінальну відповідальність, прийняті після набуття чинності Кодексом, повинні включатися до нього.

Відбувається взаємопроникнення джерел, характерних лише для однієї правової системи. Так, в Англії головна роль віддається статутіві в той час, коли історичні корені свідчать про те, що закон ніколи не міг встановлювати нові покарання за нові злочини, він лише декларував вже встановлені прецедентом відносини. В ХХ ст. спостерігаємо протилежну картину. У Франції та Німеччині важливу роль відіграє судова практика, хоч вона поки і не визнається офіційним джерелом кримінального права. В Україні ж єдиним джерелом кримінального права є Кримінальний кодекс, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права.

Особливу роль як джерела кримінального права зазначених країн грає конституційне законодавство. Конституції Франції, ФРН та України прямо містять кримінально-правові норми принципового характеру. Відсутність в Англії писаної конституції не виключає ролі актів конституційного значення.

Важливу роль серед джерел кримінального права відіграє також законодавство іноземних держав. Так, ст. 113⁶ КК Франції зазначає, що французький громадянин, який скоїв злочин за межами території Республіки, повинен нести відповідальність, якщо ці дії підлягають покаранню по законодавству тієї країни, де вони скоєні". Український законодавець в проекті КК пішов ще далі. Так, в ст. 9 проекту КК зазначено, що при кваліфікації злочину враховуються всі правові наслідки вироку суду іноземної держави. В Німеччині діють ті ж положення.

Важливим аспектом зближення кримінального законодавства зазначених країн є укладання міжнародно-правових конвенцій по боротьбі зі злочинами. Майже у всіх європейських країнах, в тому числі і в Україні, міжнародні норми визнаються пріоритетними.

Концепція європейського правового простору впливає на внутрішні процеси держави, створює додаткові стимули для подальшої демократизації. Цей зворотній зв'язок проявляється в роботі по приведенню національного законодавства у відповідність з міжнародними зобов'язаннями. Таким чином, можна сказати, що законодавство України про криміналь-

ну відповідальність, з точки зору його джерел, повністю відповідає європейським стандартам.

Список літератури 1. Аннерс Э. История европейского права. М., 1994. 2. Угода про партнерство та співробітництво між європейським співтовариством і Україною від 14 червня 1994 р.// ВВР 1996 №8. 3. Kenny. Outlines of Criminal Law. Cambridge, 1952. Law Reform Now. Ed. By G. Gardiner. London, 1963. 5. Кузнецова Н., Вельцель Л. Уголовное право ФРГ. М., МГУ, 1980. 6. Давид Р. и Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1996.

Надійшла до редколегії 28.02.2001р.

*В.В.Колесников,
викладач каф. криміналістики
Нац. ун-ту внутр. справ*

ПРО УТОЧНЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ, ЯКА ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСАХ СТОСОВНО ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЖЕЖАМИ

П. 6 ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України визначає компетенцію органів Державного пожежного нагляду (ДПН) як органу дізнання у справах про пожежі та порушення протипожежних правил. Подібне визначення міститься також в п. 6 ст. 30 проекту КПК України, який підготовлено робочою групою Кабінету Міністрів України [1, с.11]. У ст. 7 Закону України «Про пожежну безпеку» зазначено, що органи ДПН згідно з діючим законодавством проводять перевірки та дізнання щодо повідомлень та заяв про злочини, що пов'язані з пожежами та порушеннями правил пожежної безпеки [2, с.5]. Діючим Кримінальним кодексом України передбачається відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 220¹) [3, с.9].

Виходячи з аналізу вищезазначених нормативних актів, можна дійти висновку про наявність деякої суперечності у тлумаченні термінів «правила пожежної безпеки», «протипожежні правила» та «вимоги пожежної безпеки» в основних законодавчих актах держави, які регулюють дану сферу правовідносин. Уявляється, що однозначне розуміння та використання у юридичній та нормативно-технічній літературі визначених понять буде сприяти усунуванню суперечності в діючих нормативних актах, усуне неоднозначне розуміння правових норм тими, хто їх застосовує. Це, безумовно, дозволить уникнути помилок у практичній діяльності. У нинішній час, коли йде формування нової законодавчої бази держави, як ніколи, гостро виникає необхідність приведення до одноманітності термінології, яка встановлена системою нормативно-правових актів. У її точному дотримуванні при розробці законопроектів, використанні у юридичній та іншій літературі, а також застосуванні у практичній діяльності правоохоронних органів.